

isimler de yer almaktadır: Abdullah Cevdet, Selânikli Doktor Rifat, Şerefeddin (Yaltkaya), Oktay Kaan (Akçuraçoğlu Yusuf), M. Zekeriya (Sertel), Mimar Mukbil Kemal, Seyyid Hâşim, Mehmed İzzet, A. Zeki Velidi (Togan), Ali Muhtar, Müfid Râtib ve Mustafa Şeref.

BİBLİYOGRAFYA :

Zafer Toprak, "Türk Bilgi Derneği (1914) ve Bilgi Mecmuası", *Osmanlı İlmî ve Mesleki Cemiyetleri*, İstanbul 1987, s. 247-254; a.mlf., "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *TCTA*, I, 128; Ziya Bakırcıoğlu, "Bilgi Mecmuası", *TDEA*, I, 431.

ABDULLAH UÇMAN

BİLGİRÂMİ

(bk. ABDÜLCELİL-i BİLGİRÂMİ).

BİLİRKİŞİ

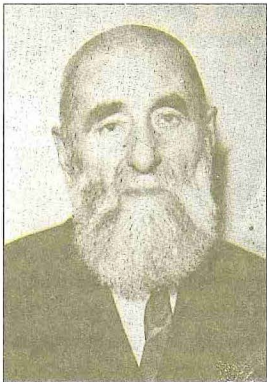
(bk. EHL-i VUKUF).

BİLMEN, Ömer Nasuhi

(1883-1971)

Türkiye Cumhuriyeti'nin
beşinci Diyanet İşleri başkanı,
fıkıh ve tefsir âlimi.

1883'te (hicri Rebülevvel 1300, Rûmî 1299) Erzurum'un Salasar köyünde doğdu. Babası Hacı Ahmed Efendi, annesi Muhîbe Hanım'dır. Küçük yaşta iken babasının vefatı üzerine Erzurum Ahmediyye Medresesi müderrisi ve nakîbüleşraf kaymakamı olan amcası Abdürrezzak İlmî Efendi'nin himayesinde yetişti. Amcasından ve Erzurum müftüsü Narmanlı Hüseyin Efendi'den ders okudu. İki hocası da yakın aralıklarla ölünce İstanbul'a gitti (1908) ve Fatih dersiâmlarından Tokatlı Şâkir Efendi'nin derslerine devam edip icâzet aldı (1909). Ayrıca Ders Vekâleti'nce açılan imtihanı kazanarak dersiâmlık şehâdetnâmesi aldı (1912).

Ömer
Nasuhi
Bilmen

Bu arada okumakta olduğu Medresetü'l-kudât'ı da bitirdi (1913). Arapça ve Farsça'yı çok iyi bilen, Türkçe ile birlikte üç dilde şiir yazabilen Ömer Nasuhi Bilmen bir ara Fransızca'ya da merak sarmış ve bu dili de tercüme yapacak kadar öğrenmişti.

Eylül 1912'de Beyazıt dersiâmi olarak göreve başladı. Temmuz 1913'te Fetvâhâne-i Âlî müsevvid mülâzımlığına tayin edildi. Bir yıl sonra başmülâzımlığa terfi edip Ağustos 1915'te Hey'et-i Te'lîfiyye üyesi oldu. 18 Mayıs 1916'da Dârülhilâfe Medresesi Kısım-ı Âlî fıkıh müderrisliğine, Nisan 1917'de Mahkeme-i Temyiz Şer'iyye Dairesi terekkeye müteallik l'âmât telhîs mümeyyizliğine nakledildiyse de Mayıs 1920'de tekrar Hey'et-i Te'lîfiyye üyeliğine getirildi. 1922 yılında Meclis-i Tedkîkât-ı Şer'iyye üyeliğine nakledildi ve aynı yıl bu dairenin kaldırılması üzerine dersiâmlığa devam etti. 1923'te Sahn Medresesi kelâm müderrisi oldu; fakat bu medrese de bir yıl sonra kapatıldı. 14 Şubat 1926'da İstanbul Müftülüğü müsevvidliğine, 16 Haziran 1943'te de İstanbul müftülüğüne getirildi. 30 Haziran 1960 tarihinde Diyanet İşleri başkanlığına tayin edildi ve henüz bir yılını doldurmadan 6 Nisan 1961'de emekliye ayrıldı. Uzun memuriyet hayatı boyunca öğretmenlik hizmetinde de bulunan Ömer Nasuhi Bilmen, Dârüşşafakâ Lisesi'nde yirmi yıla yakın bir süre ahlâk ve yurttaşlık dersleri okuttu. İstanbul İmam-Hatip Okulu'nda ve Yüksek İslâm Enstitüsü'nde usûl-i fıkıh ve kelâm dersleri verdi. Hayatının sonuna kadar ilmî çalışmalarını sürdürdü ve sekiz ciltlik tefsirini emekli olduktan sonra yazdı. 12 Ekim 1971'de İstanbul'da vefat eden Ömer Nasuhi Bilmen Edirnekapi Sakızağacı Şehitliği'ne defnedildi.

Ömer Nasuhi Bilmen İstanbul müftülüğüne tayin edildiği tarihten itibaren vefat edinceye kadar gerek ilmî ve ahlâkî otoritesi, gerekse samimi dindarlığı ve tevazuu ile dinî konularda Türkiye'de müslüman halkın başlıca güven kaynağı olmuştur. İnançta, ibadet ve ahlâkta Ehl-i sünnet mezhebinin şahsında tam bir liyakatla temsil ettiği için herkesin saygı ve sevgisini kazanmıştı. Şüphesiz bunda yaşadığı sürece aktif politikanın dışında kalmasının da önemli rolü vardır. Aslında Diyanet İşleri başkanlığından on ay gibi çok kısa bir süre içinde ayrılmasının gerçek sebebi, o günkü yönetimin Türkçe ezan ve benzeri konularda Ömer Nasuhi Bilmen'i kendi poli-

tik amaçlarına alet etmeye kalkışmasıdır. Zira Bilmen de selefleri gibi dinî meseleler söz konusu olunca asla taviz vermeyen bir yapıya sahipti. Nitekim 1960'lı yıllarda dinde reform imajını Türkiye'nin gündeminde tutmak için büyük çaba gösteren çevrelere karşı, "Bozulmayan bir dinde reform mu olur" diyor ve İslâm'ın ortaya koyduğu iman, ahlâk ve hukuk ilkelerinin orijinalliğini, evrenselliğini kendinden beklenen liyakat ve cesaretle savunuyordu.

Beş yıl süreyle bulunduğu Hey'et-i Te'lîfiyye üyeliği Ömer Nasuhi Bilmen'e tam bir hukuk formasyonu kazandırmıştır. Burada derleyip tanzim ettiği malzemeyi *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* adlı eserinde değerlendirdi. Bu kitap yayımlandığı zaman akademik çevrelerde büyük bir yankı uyandırmıştı. Onun Türkiye çapında tanınmasını sağlayan diğer önemli bir eseri de *Büyük İslâm İlmihali*'dir. Ömer Nasuhi Bilmen, eski dersiâmlardan Cumhuriyet döneminde telifle meşgul olan birkaç âlimden biridir. Kendisi Erzurum ağız ile konuştuğu halde eserlerinde kullandığı üslûp ağıdalı fakat mükemmel denecek kadar sağlamdır. Gençlik döneminde yazdığı Türkçe ve Farsça şiirlerinde de duygu, düşünce ve ölçü açısından oldukça başarılıdır.

Eserleri. Hayatının büyük bir kısmını telifle geçiren ve temel İslâmî ilimler alanında çok sayıda eser veren Ömer Nasuhi Bilmen'in başlıca eserleri şunlardır: 1. *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu**. Mezhepler arası mukayeseli sistematik bir İslâm hukuku kitabı olup Latin harflerinin kabulünden sonra Türkiye'de İslâm hukuku sahasında kaleme alınmış ilk ve en muhtevalı eserdir. İlk olarak İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından basılan eserin (I-VI, İstanbul 1949-1952) daha sonra sekiz cilt halinde birçok baskısı yapılmıştır. 2. *Büyük İslâm İlmihali*. Akaid hakkında özet bilgilerle başlayan kitapta ibadetle ilgili konulara geniş yer verilmiş ve fıkıh kitaplarında "Kerâhiyyet ve İstihsan" başlığı altında ele alınan yeme, içme, giyim ve alışverişle ilgili dinî hükümler açıklanmıştır. Eserin son kısmı İslâm ahlâkına ve siyere ayrılmıştır. Önce fasiküller halinde neşredilen (İstanbul 1947-1948) kitap daha sonra tek cilt olarak birçok defa basılmıştır. Dilinin ağır olmasına rağmen şimdiye kadar 2.5 milyon üstünde basılarak erişilmesi güç bir rekor kırmış bulunan eser, Türkiye'de uzun yıl-

lar ihmal edilen halkın dinî bilgilerle ilgili ihtiyacının giderilmesinde önemli bir boşluğu doldurmuştur. 3. *Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri* (I-VIII, İstanbul 1963-1966). Eserde önce sûreler ve muhtevaları hakkında kısa bilgi verildikten sonra âyetlerin meâlî yer almakta, ardından her âyetin sade bir üslûpla izah ve tefsiri yapılmaktadır. Tefsirin daha sonra çeşitli baskıları yapılmıştır. 4. *Büyük Tefsir Tarihi* (I-II, Ankara 1955-1961). İki kısımdan oluşan eserin birinci kısmı (I, 9-176) usûl-i tefsire, ikinci kısmı ise tefsir tarihine ayrılmıştır. Bu kısımda önce "mümtaz tabaka" diye adlandırdığı ashâbı ele alan müellif, daha sonra, vefat tarihlerine göre on dört tabakaya ayırdığı müfessirler hakkında bilgi vermektedir. II. cildin sonunda 663 tefsir kitabıyla bunların müelliflerini ihtiva eden alfabetik bir liste vardır. Bunu kırk altı tefsire ait ek bir liste takip etmekte, daha sonra da Kur'ân-ı Kerîm'le ilgili çeşitli ilimlere dair 489 kitabı ve bunların müelliflerini kapsayan bir liste yer almaktadır. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır. 5. *Kur'ân-ı Kerîm'den Dersler ve Öğütler* (İstanbul 1947). 6. *Sûre-i Fethin Türkçe Tefsiri İ'tilâ-yı İslâm ile İstanbul Tarihçesi* (İstanbul 1953, 1972). 7. *Hikmet Goncaları*. 500 hadisin tercüme ve izahını ihtiva etmektedir (İstanbul 1963). 8. *Muvazzah İlm-i Kelâm** (İstanbul 1955). Geniş bir girişle altı bölüm ve sonuç kısmından oluşan ve yeni ilm-i kelâm çıғırında yazılmış olan eserde başlıca itikadî ve kelâmî konular yanında İslâm inançlarına ters düşen bazı modern felsefî akımlar da tenkit edilmeye çalışılmıştır. 9. *Mülehhâs İlm-i Tevhid Akaid-i İslâmiye* (İstanbul 1962, 1973). 10. *Yüksek İslâm Ahlâkı* (İstanbul 1949, 1964). 11. *Dinî Bilgiler* (Ankara 1959). Diyanet İşleri Başkanlığı'nda çeşitli görevler için yapılan imtihanlara girecek kimseler için sorulu cevaplı olarak hazırlanmış bir eser olup tefsir, hadis, kelâm, usûl-i fıkıh, vakıf, ferâiz ve siyer konularını ele almaktadır. Eserin daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır.

Beyânülhak, Sırât-ı Müstakîm ve Sebîlürreşâd mecmualarında çeşitli makaleleri yayımlanan Ömer Nasuhi Bilmen'in ayrıca gençlik yıllarında Farsça olarak yazıp Türkçe'ye çevirdiği *Nüzhetü'l-ervâh* (İstanbul 1968) adlı bir divançesiyle 1322'de (1904) yazdığı *İki Şükûfe-i Taşşuk* (bk. Ahmet Selim Bilmen, s. 99-168) adlı bir romanı da vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ömer Nasuhi Bilmen'in Diyanet İşleri Başkanlığı'nda bulunan sicil dosyası; Bilmen, *Tefsir Tarihi*, II, 797; Osman Öztürk — Bekir Topaloğlu, *Cumhuriyet Devrinde Yayımlanan İslâmî Eserler Bibliyografyası* (1923-1973), Ankara 1975, s. 154; Ahmet Selim Bilmen, *Ömer Nasuhi Bilmen: Hayatı · Eserleri · Anıları*, İstanbul 1975; Veli Ertan — Hasan Küçük, *Cumhuriyet Devrinde Din Eğitimi, Din Müesseseleri ve Din Alimleri*, İstanbul 1976, s. 103-107; Albayrak, *Osmanlı Ulemâsı*, V, 379-380; Vehbi Vakkasoglu, *Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Alimleri*, İstanbul 1987, s. 79-110; *Diyanet İşleri Başkanlığı Biyografik Teşkilat Albümü: 1924-1989* (nşr. Diyanet İşleri Başkanlığı), Ankara 1989, s. 20; Hulusi Yavuz, "Erzurumlu Ömer Nasuhi Bilmen'in İlim ve Kültür Tarihimizdeki Yeri ve Te'siri", *Siyaset ve Kültür Tarihi Açısından Osmanlı Devleti ve İslâm*, İstanbul 1991, s. 207-218; Orhan Balcı, "Diyanet İşleri Başkanlarımız", *Diyanet Gazetesi*, sy. 336, Ankara 1987, s. 14, 17.

RAHMİ YARAN

BİMARHÂNE

(bk. BİMÂRİSTAN).

BİMÂRİSTAN

(بیمارستان)

İslâm dünyasında
klasik hastahanelerin genel adı.

Bîmâr (hasta) kelimesinden yer adı yapmakta kullanılan -istân ekiyle türetilmiş Farsça bir isimdir. Halk arasında ve daha çok "tımarhane" anlamında bu kelimeden bozulmuş mârîstan adının kullanıldığı, bunun da müslüman İspanya'da malastan / marastan, Mısır'da murustan, Mağrib'de morstan / mestran şekline dönüştüğü görülür. İlk İslâm hastahanelerinin gelişmesinde büyük rol oynayan ve Hz. Peygamber döneminin ünlü hekimi Hâris b. Kelede'nin de tıp tahsil ettiği İran'daki Cündişâpûr hastahane ve tıp okulunun bîmârîstan adıyla anılmasının, bu deyim'in erken dönemlerden itibaren Araplar arasında da benimsenmesine yol açtığı söylenebilir. İlk müslüman Karahanlı hakanı Tamgaç Buğra Han'ın 1065'te Semerkant'ta tesis ettiği hastahanelerin Arapça vakfiyesinden, Orta Asya müslümanlarının bîmârîstan yerine dârülmerza, Selçuklular'ın ise dârülâfiye, dârüşşifâ tabirlerini kullandıkları anlaşılmaktadır. Osmanlılar dârüşşifâ ile birlikte daha çok dârûs-sıhha, şifâhâne, bîmârîhâne ve tımarhane kelimelerini kullanmışlar, XIX. yüzyıldan itibaren de özellikle Avrupa'daki gibi modern sağlık kuruluşlarının tesisiy-

le buralara hastahane demeyi tercih etmişlerdir. Bugünkü Arap dünyasında ise müsteşfâ kelimesi yaygın bulunmaktadır.

İlk Bîmârîstan Tesisleri ve Doğu İslâm Dünyası. İlk İslâm bîmârîstanının Hz. Peygamber tarafından, Hendek Gazvesi sırasında yaralanan Sa'd b. Muâz ve diğer yaralılar için seyyar savaş hastahanesi olarak kurulduğu eski İslâm kaynaklarında şöyle anlatılmaktadır: "Hz. Peygamber yaralanan Sa'd b. Muâz'ı, kendi mescidinde bulunan ve Eslem kabilesinden Rufeyde el-Ensâriyye adındaki kadına ait olan çadıra yerleştirdi. Rufeyde yaralıları tedavi ederdi; kendisini müslümanlardan yaralı ve hasta olanların hizmetine vakfetmişti. Hz. Peygamber, Hendek Gazvesi'nde Sa'd b. Muâz'a ok isabet ettiği zaman yanında bulunanlara, "Sa'd'ı Rufeyde'nin çadırına kaldırırsanız ki onu sık sık ziyaret edebileyim" demişti (İbn Hişâm, II, 239; Ahmed İsâ, s. 9).

İslâmiyet'ten önce dünyada ilk hastahanelerin, mitolojik Kıptî Mısır Hükûmdarı Manakyus (Menâkiyûş b. Uşmûn) veya ünlü Yunan hekimi Hipokrat tarafından evinin yanında İhsinüdükiyûn (إحصندوكين , Xenodokeion) adı altında açıldığından bahsedilen Makrîzî, İslâm'da ilk hastahaneyi 88 (707) yılında Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik'in kurduğunu ve buraya hekimler tayin ederek onlara maaş bağladığını, diğer taraftan cüzzamlı hastaların ortalıkta gezinmelerini önlemek için bunların tecrit edilmesini emrettiğini, cüzzamlılara ve körlere erzak tayin ettiğini söyler (*el-Hıttâ*, II, 405). Osmanlı tarihçisi Bostanzâde Yahyâ Efendi de *Tuhfetü'l-ahbâb (Tarih-i Saf)* adlı eserinde, İslâm ülkelerinde ilk defa akıl ve beden hastalıklarının tedavisine mahsus hastahaneler yaptıran kişinin Halife Velîd b. Abdülmelik olduğunu kaynak zikretmeden kaydeder (s. 134). İbn Dokmak ise Emevîler döneminde Mısır'da Fustat'ın Kanâdîl sokağındaki Ebû Zübeyd'in evinin bîmârîstana çevrildiğini yazmaktadır (*el-İntişâr li-vâsiât 'ıkdî'l-emşâr*, IV, 99).

Emevîler döneminde kurulmaya başlanan bîmârîstanların ilk parlak devri Abbâsî halifeleri zamanına rastlar. Bağdat'ın kurucusu olan ikinci Abbâsî halifesi Mansûr'un hastalığı sırasında, Sâsânîler döneminden beri faal olan Cündişâpûr hastahane ve tıp okulundan ünlü hekim Curcîs b. Buhtîşû'un 148 (765) yılında Bağdat'a çağırılmasından sonra bu hastahanedeki yetişen hekimlerin iş-